

AVEL HON LENNEGEZH O C'HWEZHAN (56)

*Explicit. Excipit*, eme lod, evel heklever d'an *Incipit*. Treiñ ar bajenn, klozañ al levr. Parañ hon sellou war-du un dremmwel n'eus nemet pep hini ac'hanomp o c'hoût war-du pelec'h emañ o skeiñ. *Explicit liber* eme ar venec'h wezhall, eme ar gopierien feal.. pe amfeal, ne vern, pan oant oc'h echuiñ o skridoù. Hon Loeiz, Loeiz Pelleter, Dom Loeiz mar plij, deuet eus broioù kaeek ar Mañs dindan an aezhenn o plavañ war glannoù al Liger ha kavet gwelloc'h repuiñ en ur penn ar bed bennaket, en devoa displeget penaos ar ger « fin » a oa dezhañ ar ger plijusañ. Ar fin, an *explicit* breur d'an *incipit*, an deraouer, ar re-se zo dorioù klozañ pe dorioù mont-tre, diouzh hon froudoù. Hag ur skrid a ranker mont ennañ dre ar penn-kentañ ? N'eo ket sur. Un oberenn lennegel zo evel ar c'horf a garer, a flourer, en e bezh, karantezus, doujus d'ar c'hevriñoù zo ennañ, zo ennomp, douget gantañ, ganimp. Met, ni, tud douarel, suj d'hon daoulagad dispourbellet gant al lipouz m'eo ar vuhez ha d'hon anal glour, dizehan o klask deskiñ hiroc'h, hon eus ezhomm eus artifiz an *incipit* pe eus hini an *explicit*. Moarvat e vo lod lennerien souezhet gant ar pezh a skrivan ha koulskoude e rankomp digarkaniñ hon c'hoantoù lennegel ha mont gant red ar c'hoantoù-se, just a-walc'h.

Bezañ e c'haller ivez sellet ouzh hon skridoù lennegel evel bombezennoù : bombezennoù a from, a drivliadoù... Re fardet gant ar skrivagnerien ha lakaet da darzhañ gant al lennerien adal ma krogont d'o lenn, d'o ferc'hennañ ha d'ober anezhe tra o zrivliadoù dezhe, d'o zro. Kregiñ lenn, lenn ha lenn, ha tizhout ar boked. Ar boked zo harp d'an *explicit*. Met ar boked a c'hall difoupañ war ur c'hlozañ kenkoulz ha war un digeriñ. Awen liesstumm hon skrivagnerien a ro digarez dezhe da c'hoari gant ar goanag, ar from, an taolenniñ, ar prederiañ... Hon skrivagnerien *Gwalarn*, heuliet gant skrivagnerien *Al Liamm*, a ouveze mat kement-se, ha pan vefe en o c'hreizon endonet en donañ o spered hag o c'halon.

Dimp da vont gant « lestr hud ar varzhoniezh », da lârezh hon Arzel, ma Arzel. Gwalarniz, Rakgwalarniz ha Goudegwalarniz, ne vern. Emaint holl gant ar memes kefridi lennegel, ar memes kefridi ezteurel soñjoù, from, preder, dic'haonag, goanag, karantez, trivliadoù...

« Aman e e tiwezha diougan an Diouganer.  
Aes eo goût, ne gomza'maet a dud e amzer ;  
Met me, a pa lennan diougan bras Ezekiel,  
Dit bepred e nija ma soñj, o Breizh-Izel. »  
Yann-Bêr Kalloc'h, Diougan Ezekiel (1905).

« Sevel a reas goustad,  
Kemerout a reas an-dro gwendodenn an dorgenn,  
Hag an heol o vervel a skuilhas en aven  
Ur veradenn wad. »  
Jakez Riou, Serr-nouz.

« Ha pa c'hwezh an avel e tegas din  
holen ha frond hag anal ar pellder,  
er c'houmoul e verzhan red an amzer,  
hag er stered kengalv mil lagad. »  
Roparz Hemon, Buhez.

« Em spered n'eus ken trouz.  
Stêr vras va soñjoù-den a hañval chom digas,  
Didrouz !  
Nemet e don va ene kuzh e klevan ur mouskan,  
Ur vouezh sklintin,  
Mouezh ur stivell, o va fedenn !  
O son ar vuhez-se, son ken tost d'ar peurbad ! »  
Maodez Glanndour, An eur-se zo ken tost d'ar peurbad.

« Da lezel a rin da vont, mignon,  
En engroez ar re a ya gant surentez  
Ha gant meuleudi an holl,  
Hag e chomin em c'horn  
O reiñ buhez, piv'oar ?  
D'am hunvre ha d'az hini  
Gant va blev gris  
'Kichen va skouarn. »  
Ronan Huon, Kanaouenn drist (1959).

Marteze eo gant ar skridoù en yezh-plaen eo anatoc'h merkoù an *Explicit* ? Merkoù zo, marteze. Echiñ lenn ur romant, un danevell, ha magañ hon flijadur... pe displijadur ! Fez, kement-se a c'hoarvez ivez. Met gwelloc'h soñjal en dalc'husted hon flijadur produet gant skridoù o deus tizhet hon c'hreiz... Met me gav din, daoust d'ar stummoù disheñvel *explicitoù* ar varzhoniezh pe ar c'homz-plaen zo diouzh ar memes gouenn...

« A-greiz-holl ne welis mui nemet skeud Jim Ryan, ur skeud gant divvrec'h vras.  
'Touiñ a rit ez eo gwir ?'  
'Ya.'

N'em eus kroget da vevañ adarre nemet evel ma tihuner en noz du. Em penn, e oa trouz ur feunteun, c'hwez ar fenol gant an aer tro-dro din.

Lazhet em boa Jim Ryan.

Re ziampart on bet evidon-me. Abaoe emañ e ti ar re foll. »

Meavenn, Ar follez yaouank (1936).

« E-kreiz an noz e tihunis trumm. Unan bennak, a gave din, a oa bet o skeiñ ouzh va dor. Selaou a ris. Ar gwent, a c'hwezhe a-fourradoù abaoe an endervezh, a yude bremañ hag a skiltre a-us d'an toennou, o storlokañ ur stalaf, o tistagañ sklentennou, a riskle betek an noed hag a dorre e tammoù war baveziou ar porzh gant un trouz sklentin. Dour a vourboulhe en ur c'han ha dreist an dourni, a bep tu, o c'holeiñ, hogos o vougañ e vouezh, e oa mouezh c'halloudus ar glav. Ha mouezhiou all, dister, a oa ivez, diheglev, - denel, douarel pe neñvel, ne ouzon tamm, - o leñvañ. »

Roparz Hemon, Beajour ar goañv, Gwalarn (1944).

« Adkemer a reas penn e hent, a-zoug e gamm, e votoù o vourboulhat. Kouezhañ a rae an abardaez diwezhañ, goustad, goustad, evel ar glav, goustad, goustad, evel an engroez tud o vont war raok en *Albert Hall*. Antreal a reas en ur saloñs-te, azezañ en ur c'horn, goulenn un tasad te gant laezh evel ar re all. Glas-gwer e oa dremmoù an holl dud gant ar gouloù neon, heñvel ouzh hini Mumbles Road pa'z eer er-maez eus Singleton Park, muzelloù ar merc'hed a oa limestra, euzhus, heñvel e oant holl ouzh tasmantoù. Kemer a reas e dasad te evit evañ, e zaouarn a oa glas-gwer, an ivinoù iskis. Sevel a reas e benn, unan bennak o tont e-barzh. An nor a oa damzigor war buñs an noz : kornioù-boud a c'harme e bae Swansea, pelloc'h er mor e tañse kloc'h ur boue hag amañ ar glav a sune ar makadam. »

Ronan Huon, Un devezh glav (1950).

« Peurglozañ. An hunvreoù, hervez e-leizh a dud, a zo gaouiat hag hedro. Koulskoude me'gav din n'int ket goulo ha didalvez krenn ; krediñ a rafen kentoc'h e teskont deomp gwirioneziou pouezus, pa fell deomp o spugnañ da welout ar rouedenn. E-gwir, an hunvreoù a gelenn an den war e dehoù hag e berzhiou-mat. Ez-leal, e-pad ma vez hualet ar spered er c'houk, ar faltazi a chom distag evelkent ; mont ha dont a ra ken hedro ha skañv ma'z eo bet anvet 'hini foll an ti'. Skeudennou a dro enni dalc'hmat. Hogen ar skeudennou-se a zo ar re a vev ennomp e-pad an deiz, nemet ea int kemmesket. Lakaomp em eus gwelet hizio va mignon Yann ; goude-se ez on bet o leinañ ; hunvreal a rin ez on brt o leinañ gant va mignon. Mat ! hor faltazi a nij atav atrezek an gtraou a ra ar muiañ plijadur deomp. E-pad hor c'houk eta e hunvreimp ar peurliesañ diwar-benn ar pezh a zo deut mat deomp. Sellit war be du e kostezit : an den a zo heñvel ouzh e hunvreoù ; an ever touet a hunvreo banveziou ma ne reer

enno nemet kargañ ; an den hudur a hunvreo hudurniezh ; ar fougeer a raio atav e baotr mat. Holl hon eus an daou dech-mañ, gwrizienn ar re all : ar balc’hder ha drougyoul madoù ar bed. »  
Jakez Kerrien, Ar Roc’h-Toull, Gwalarn (1926).

« Evelato, pa dremenan e karrhent ar gwezvoud, poan am eus krediñ n’emañ ket anal Lotea e frond ar bleunioù hag he mouezh e boud an aezhenn pa glevan bep gwech ar c’homzoù a lavare din, p’edo harpet ouzh man ar c’hleuz, en he hent diwezhañ : Ne zigor ket bleunioù e geot ar Werc’hez. »  
Jakez Riou, Geotenn ar Werc’hez (1934).

« Diflipat a reas ur c’hourlañchennad wad en e c’henoù. Boudinellat a reas e benn. Padadak ! padadak ! Ar warded, gant o galoupadeg... Emaint o tont !  
Sko ! Hast buan !...  
Paol Tirili a savas gwrez en e izili. Seta ma’n em lakaas ar maen, an droell, al liorz a-bezh, al lenn, ha ti e vamm da droiñ adarre, da doullpennikañ, hag eñ da ziskenn, da ziskenn, donoc’h atav, en ur puñs du leun a zour o virviñ. »  
Youenn Drezen, Itron Varia Garmez (1936).

Oberennoù disheñvel, *explicitoù* disheñvel. Skrivagnerien disheñvel, *explicitoù* disheñvel. Saourus a-walc’h keñveriañ *explicitoù* an tri eus Hondarribia. Oberennoù disheñvel, awen disheñvel ha sede disoc’hoù disheñvel. Drama diouzh un tu gant ur regennad hiraezh, poan, glac’har, ha diouzh un tu all un *explicit* hag hon lak da soñjal en kentelioù roet goude pep buhez sant kinniget en moulladurioù niverus eus *Buhez ar Sent*. Pep hini e levezon, pep hini gant e gultur. O zri tremenet dre ar memes kloerdi, met diheñvel krenn o selloù war ar vuhez... Sell diabarzh, sell diavaez...  
Bezot a vezo kement hini eus an *explicitoù* a c’houlenn bezañ studiet : un heklev eus an *incipit* a-wezhioù, a-wezhioù ivez evel skeudenn ur stêr o tizhout ar mor, ur mor kloz, pe ur mor digor, hervez. Talvoudegezh an *explicit* eo dreist-holl hon broudañ da lenn ha da adlenn an oberennoù en lec’h m’emaint.  
En desped d’ar pezh a skrive hon Dom Loeiz, ar ger fin zo gantañ, moarvat, un dalvoudegezh kuzhetoc’h evit an soñjomp...  
Hag heñvel eo ar fin ouzh an diwezh ? Ar goulenn-se a savan ouzhoc’h !

Herve Bihan

Levrlennadur

Maodez Glanndour, Komzoù Bev, Al Liamm, 1985.

Ronan Huon, Evidon va unan, Al Liamm, 1976.

Ropraz Hemon, Barzhonegoù, Al Liamm, 1967.

Arzel Even, War lestr-hud ar varzhoniezh, Gwalarn, Niv. 152-153, gwengolo-here 1942, pp. 452-461.

Jakez Riou, Barzhonegoù, Al Liamm, 1954.

Meavenn, Ar follez yaouank, Gwalarn, Niv. 140-143, gwengolo-kerzu 1941, pp. 119-141.

Ropraz Hemon, War ribl an hent, Al Liamm, 1971.

Ronan Huon, An irin glas, Al Liamm, 1971.

Jakez Kerrien, Ar Roc’h-Toull, Gwalarn, 1926.

Josh Gross, The Last Word – Final scenes from your favorite motion pictures, Vintage, New York 1992.